

Tartu Ülikool
Humanitaarvaldkond
Usuteaduskond

Sander-Ville Võsa

Sumomaadluse religioossete rituaalide analüüs Jaapani põlisusundi
šinto kontekstis

Bakalaureusetöö

Juhendaja:

Tarmo Kulmar, *Dr theol*

Võrdleva usuteaduse professor

Tartu 2020

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	4
1. Šinto.....	6
1.1 Ennemuistne šinto ning esmased kirjalikud allikad.....	6
1.2 Šinto pühamud täna.....	7
1.3 Šinto pühamud vanasti	8
1.4 Riisi kasvatamise seos pühamutega	9
1.5 Kamid	9
1.6 Budismi mõjud.....	10
1.7 Šinto rituaalid.....	11
1.8 Šinto rituaalid tänapäeval.....	12
1.9 Meiji periood ehk Restauratsioon.....	13
1.10 Šinto usund tänapäeval.....	15
2. Sumo.....	17
2.1 Sumo võistlused	17
2.2 Sumo reeglid.....	17
2.3 Sumomaadlejaks õppimine.....	18
2.4 Sumo kohtunikud	19
2.5 Sumomaadlejad kui pooljumalused.....	19
2.6 Sumo ajalugu kuni Edo perioodini.....	22

2.7 Meiji periood ja massimeedia.....	23
2.8 Sumo assotsatsioon.....	24
2.9 Sumo müütilised alged.....	25
2.10 Sumo ümbritsevad rituaalud.....	26
2.11 Sumo seos riisi kasvatamisega.....	29
3. Arutelu.....	30
KOKKUVÕTE.....	36
Allikad ja kirjandus.....	37
Summary	41
Lisad.....	43
Lisa 1.....	43

SISSEJUHATUS

Teema põhjendus. Sumo on Jaapani maadlusstiilis rahvusport, millel on aastasade – kui mitte tuhandete – pikkune ajalugu. Välisel vaatlusel tundub sumo olevat tugevalt seotud Jaapani mütoloogia ning põlisusundi šintoga [1]. Eestis ei ole varasemalt uuritud võitluskunstide ja religiooni vahelisi seoseid. Kuigi autori isiklik huvi on suunatud Jaapani võitluskunstidele laiemalt, on töö teema valik lähtunud praktilistest kaalutlustest. Nii Jaapani võitluskunstid kui sealsed usundid on äärmiselt laiad teemad, mille adekvaatne käsitus ületaks ühe bakalaureuse töö mahu – seetõttu käsitleb töö ühte võitluskunsti ning šinto usundit. Sumo on valitud, kuna avanes võimalus empiirilise kogemuse saamise eesmärgil intervjuuks spordiala professionaaliga; šinto, kuna tegemist on Jaapani põlisusundiga.

Uurimiseesmärk. Uurimistöö ülesandeks on mõista ühe pikima ajalooga Jaapani võitlusspordiala sumo religioosset ja mütoloogilist seotust Jaapani ühe tähtsaima põlisusundi šintoga ning proovida jõuda järeldusele, kas need seosed on tõsiseltvõetavad või on tegu rahvusromantiliste soovmõtetega.

Uurimismeetod ja allikad. Töös on kasutatud valdavalt Tartu Ülikooli raamatukogu andmebaasidest kättesaadavaid raamatuid, vähem ka asjakohaseid Interneti-allikaid nagu Jaapani ametlik kodulehekülge või lehekülge BBC News artikkel. Uurimismeetodina on rakendatud teemakohase kirjanduse tekstianalüüsi. Allikaid ning uurimismeetodeid on käsitletud koos, kuna piir nende vahel on hägune - analüüsitavad materjalid (näiteks “Nihon shoki” ja “Kojiki”) on olnud samaaegselt ka allikad. Empiirilise teabe saamiseks on läbiviidud vabas vormis intervjuu Kaido Hõovelsoni ehk Barutoga¹.

Raskused kirjutamisel. Esmane ja suurim puudus on keelebarjäär – kuna autor ei valda jaapani keelt, on kasutatud kirjalike materjalide tülkeid, ning seega polnud alati võimalik kasutada otsest algallikat. Samuti on võimalik tõlgetes informatsiooni kaotsi minek. Teiseks raskuseks on füüsiline distant – võimalik, et uuritavad materjalid oleksid Jaapanis kättesaadavad, kuid autoril puudub neile ligipääs.

¹ Kaido Hõovelson on senini ainus eestlasest sumomaadleja, kes on võistelnud sumos tiptasemel ning kuulunud maailmas kümne parema hulka.

Töö struktuur. Töö algab sissejuhatusega ning lõpeb kokkuvõttega. Sisu on jaotatud kolmeks peatükiks, millest esimesed kaks on omakorda jaotatud alapeatükkideks. Esimene peatükk tutvustab Jaapani põlisusundit šintot ning annab ülevaate selle ajaloost ning antud töö käsitluses olulisematest aspektidest. Teine peatükk kirjeldab sumomaadlust ja sellega seotud riitusi nii nende tänapäevasel kujul kui toob välja spordiala olulisemad muutumismomendid ajaloo jooksul. Kolmas peatükk arutleb šinto ning sumomaadluse vaheliste võimalike seoste üle. Lisa 1 sisaldab Barutoga tehtud intervju küsimusi.

1. Šinto

Selleks, et sumo ja šinto vahelisi seoseid kuidagi välja tuua, on eelnevalt vajalik lahti mõtestada šinto ise. Peatüki eesmärgiks ei ole teostada põhjalikku analüüsi šintost endast – mis ületaks suurejooneliselt käesoleva töö mahtu –, vaid anda sellest pelgalt ülevaade.

Šintot peetakse üheks Jaapani põlisusundiks, mille siduvaks elemendiks on kamide ehk parema keelelise vaste puudumisel jumaluste kummardamine, keda leidub üle Jaapani loetlematul arvul [2; 7]. Täpsem usundi lahtimõtestamine ei ole aga lihtne, sest pole ühte kaalukat jumalat, usundi algatajat ega pühakirja [2; 5]. Tänapäevaks on šinto nii tugevalt läbipõimunud jaapanlaste igapäevase sotsiaalse kultuuri ning mõttemaailmaga, et on raske rääkida šintost kui puhtalt usundist² [2; 1].

1. 1 Ennemuistne šinto ning esmased kirjalikud allikad

Šinto alged pärinevad Jomoni ja Yayoi ajastust (vastavalt *ca* 12 000–400 eKr ja 400 eKr–300 pKr) [2; 12]. Kirjalikke allikaid sellest perioodist ei ole. Väljakaevamistel leitud materjalide põhjal on järeldatud, et neil perioodidel uskusid ja kummardasid inimesed ilma ning viljasaaki kontrollivaid spirituaalseid jõude [2; 12].

Esimest korda on šintot sõnaliselt mainitud raamatus “Nihon shoki” (tõlkes “Jaapani algus”) aastal 720 pKr [2; 1]. Seejuures ei ole šintot ennast kirjeldatud, sõna on kasutatud seoses keiser Yomeiga (valitses aastail 585–587) ning paistab olevat sünonüüm kohalikele jumalustele ehk kamidele (kontrastina võõrastele, sissetulnud budistlikele jumalustele) [2; 29]. Teiseks šinto jaoks väga oluliseks teoseks on raamat “Kojiki” (tõlkes “Muistsete asjade ülestäheldused”) (712 pKr).

² On üritatud luua erinevaid süsteeme šinto jaotamiseks, kuid on vaieldav, kui tõsiseltvõetav selline jaotus on. Piiri tõmabmine “folk šinto”, “pühamu šinto” või “sekti šinto” vahel on igal juhul keeruline, kui mitte võimatu (nhs lk 1).

“Kojiki” ja “Nihon Shoki” on esimesed kirjalikud allikad Jaapani ajaloost [2, 17]. “Kojiki” annab ülevaate Jaapani loomisest, erinevate kamide sünnilugudest ning sellest, kuidas päikesejumalanna Amaterasu saadab taevast maale riiki valitsema oma lapselapse Ninigi [2; 30-31], kellest põlvneb legendi järgi ka Jaapani esimene keiser Jinnu Tenno³ [3; 132] ning kellest omakorda on lähtunud ka valitsev keisripere [4; 59]. “Nihon Shoki” juhtustab sarnase loo, kuigi teatud varieeruvustega⁴ [4; 60].

“Kojiki” pandi kirja Yamato perekonna (keiser Tenmu) otsesel suunitlusel, legitimeerimaks oma võimu [2; 30], kuid juba enne seda modifitseeris valitsev eliit müüte ja legende sujuvalt nii, et need õigustaksid ja legitimeeriks keiserlikku autoriteeti ning muudaks Yamato kuningad Jaapani taevalikeks valitsejateks [4; 62]. Aegamööda hakkasid ka teised aristokraatlikud perekonnad oma sugupuud seostama erinevate kamidega [2; 26]. Kuigi keisri roll Jaapani põhiseaduse kohaselt on tänasel päeval puhtalt tseremoniaalne ja representatiivne [5], seostab keiserlik perekond end ka tänasel päeval Amaterasuga (kuigi jumalik staatus on alates keiser Hirohitost pärast II maailmasõja kaotust maha saladud) [6].

1.2 Šinto pühamud täna

Jinja ehk jaapani keeles pühamu ei viita otseselt konkreetsele hoonele, vaid kohale, kus leidub jumalikke olendeid [3; 135–136]. Erinevalt budistlikest templitest käib šinto pühamute juurde ka maa-ala, mida vastav kami “haldab” [3; 135–136]. Pühamutel on vastav arhitektuur ja klassikaliselt kolm hoonet: kummardamise hall, ohveruste tegemise hall ning vaid preestritele mõeldud ruum [3; 136]. Samuti on pühamute ees väga iseloomuliku arhitektuuriga, värvilt sageli punased *torii* väravad, mille algupära ei ole teada [3; 136], kuid mis on üks kindel viis eristamiseks šinto pühamut budistlikust templist, mille välimus võib olla äravahetamiseni sarnane [7]

³ Jinnu Tennot peetakse pigem müütiliseks tegelaseks või mitmete erinevate valitsejate kombinatsiooniks [2, 132]

⁴ Näiteks ei ole siin kordagi mainitud, et just Amaterasu on see kami, kellest keisripere põlvneb.

Tänaasel päeval on ŝinto pühamuid umbes 80 000 [7]. Jaapani ametlik Šinto Pühamute Assotsiatsioon Jinja Honcho on religioosne administratiivne organisatsioon, mis haldab pühamuid ja mille üheks eesmärgiks on „säilitada ŝinto traditsioonilised rituaalid ja festivalid ning edendada traditsioonilisi moraale“ [7]. Pühamuid on erineva kaaluga – näiteks suurimas Ise pühamus töötab üle 600 inimese (preestrid, abitöölised, administratiivtöötajad jne), samas kui on ka niinimetatud mehitamata pühamuid, kus mitme pühamu peale on vaid üks rituaale läbi viiv preester [4; 23]. Samuti on pühamuid, mis ei ole Jinja Honcho võrgustiku all [3; 138].

Sageli on kodudes pisike perekondlik altar (riiul), kus kummardatakse just kohalikke või perekonnaga seotud kamisid [3; 147]. Riiulile jäetakse ohverdusi – vett, saket, riisi ja soola –, mida igapäevaselt vahetatakse [3; 147]. Sarnaseid altareid võib leida ka restoranidest, rongijaamadest, sumo tallidest, politseijaoskondadest või ärihoonetest [3; 147].

1.3 Šinto pühamud vanasti

Iidsel perioodil (Yayoi ja Kofun'i ajastul) pühamuid kui ehitisi ei olnud, vaid kehatute vaimudena nähtud kamisid kutsuti rituaalidega võtma võimust erinevate looduslike (kivid, puud, mäed) või inimtekkeliste objektide (põhiliselt peeglid) üle [2; 74]. Rituaalipaiku on väljakaevamistega leitud jõgede kallastelt või voolava vee lähedusest, väikestelt saartelt või suurte kivide juurest [2; 15]. Mõnikord olid kummardamisobjektideks mäed või kosed ise [2; 15]. Kamide humaniseerimine toimus ilmselt üpris kiiresti ning neid hakati nägema kui esivanemaid, kes elutsesid püsivalt pühamutes [2; 74].

Klassikalisel perioodil (u 550-1185a pKr) loodi riiklik Kami Toimingute Ministeerium (Jingikan), mis haldas keiserliku valitsuse nimel pühamuid ning reguleeris seal läbiviidavaid rituaale [2; 13]. Pühamud, kus täheldati mingil kujul erilisi kami võimeid, said erilise staatuse ning neile anti juurde oma maavaldusi [2; 48]). Suure hulga pühamute haldamine ja rahastamine muutus aga monetaarselt kiiresti problemaatiliseks ning süsteem korraldati ümber nii, et paljud, eriti äärealade pühamud, enam riiklikku toetust ei saanud [2; 50].

1.4 Riisi kasvatamise seos pühamutega

Olulisel kohal pühade hoonete rajamisel oli riisikasvatamine, mis toodi Jaapanisse Yayoi perioodiga u 400 eKr ja levis aegamööda üle saarte [2; 13]. Vilja hakati hoiustama eraldi hoonetes (*kura*'des) ning usuti, et viljaga seotud kamid resideerusid neis ehitistes [2; 16]. Kamide õigeks austamiseks ehitati hoonete juurde eraldi eeskojad, kus kamidele tehti ohverdusi [2; 16]. Neist *kura*'dest kasvasid ajaga välja püsivad pühamud, nt Ise pühamu [2; 16].

Riisi kasvatamiseks oli vaja teha organiseeritud koostööd ning sellega tekkis ka uus valitsev klass külavanematest, kes viljakasvatust majandasid [2; 16]. Külavanemate elupaikades oli samuti mingi osa hoonest pühendatud riituste läbiviimisele ning ka need muundusid ajaga pühamuteks [2; 16].

1.5 Kamid

Nagu juba varasemalt mainitud, kummardatakse šintos suurt hulka erinevaid kamisid. Selle poolest sarnaneb šinto teistele Ida-Aasia kultuuriruumi usunditele [2; 7]. Lisaks on šintos esindatud peale kamide ka vaimud ning üleloomulikud olendid [2; 7], näiteks demonid (*oni*'d) ja *tengu*'d [3; 232].

Algul oli kamide näol tegu ilmselt abstraktsemate jõududega, mis kontrollisid ilma või viljasaaki [2; 12]. Tõenäoliselt võtab kamide olemuse kõige paremini kokku õpetlase Motoori Norinaga öeldu, et kamiks võis olla kõik see, mis inimestes imestust ja aukartust tekitas [3; 146]. Inimlaadsemaks muutusid kamid *kura*'de tekkega, kus koos püsivama elupaiga sidumisega toimus kamide oluline isikustamine ning inimlikustamine [2; 16, 52].

Üldiselt on kamid rahulikud, kuid võivad endaga tuua arvestatava hävingu, kui neid pole õigesti kummardatud [3; 147]. Illustreeriv näide selle kohta on Sugawara Michizane juhtum. Sugawara oli õukondlane, kes ebaõiglaselt eksiili

saadeti [3; 147]. Tema surmale järgnesid ohtrad õnnetused⁵, millest eeldati, et Sugawarast oli saanud vihane kättemaksu ihaldav hing ja lepituseks taastati esmalt Sugawara staatus, ehitati tema auks pühamu ning hiljem tõsteti ta kami tasemele [3; 285]. Teda kummardatakse kami Tenjin'i nime all ka tänapäeval ning ta on populaarne jumalus akadeemiliste saavutuste valdkonnas [2; 78].

Sarnaselt teistele Hiina kultuurisfääri kuuluvatele religioossetele traditsioonidele on ka šintos olemas “elavad kamid” ehk *ikigami*’d või “Buddha emanatsioonid” [2; 7]. Kamidega seotud riituste läbiviijaid nähti kui pooljumalusi või vähemalt selgelt tavainimestest erilisemaid [2; 16]. Pooljumaluste olemasolu ei ole aga pelgalt müütiline või ajalooline fenomen, vaid *ikigami*’deks peetavaid inimesi leidub ka tänapäeval. Kõrgetasemelised sumomaadlejad on üks selgema näiteid *ikigami*’st. Usutakse, et sumomaadleja sülle antud laps kasvab suureks ja tugevaks, sumomaadlejaid nuusutatakse ning katsutakse uskumuses, et see toob õnne [8].

1.6 Budismi mõjud

Väga tugevalt väljendunud mõju on šintole andnud budism⁶, mis saabus Jaapanisse 6. sajandil Korea kaudu Hiinast [3; 53]. Budism on väga olulisel määral mõjutanud kogu Hiina kultuuriruumi [2; 7–8]. Budistid nägid kamisid budistlike jumaluste emanatsioonidena [2; 68]. Kuna šinto ja budism ei välistanud üksteist, ei tekkinud ka vajadust emba-kuma keelustada või ümber lükata, ning usundid põimuvad omavahel tugevalt [2; 70]. Tekkisid näiteks “pühamutemplid” – šinto pühamute külge poogitud budistlikud templid, mis tihti muutusid pühamute ees ülimuslikuks [2; 70].

Koos budismiga tekkis ka oluline uut tüüpi kami: sõdijate jumalus Hachiman [2; 71]. “Kojikis” Hachimani mainitud ei ole, kuid juba 8. sajandi lõpus

⁵ Kyotot tabasid lühikese aja sees katk, uputus ning ka ebaharilikud surmad keisriperekonna sees ning lähikondlaste hulgas [3; 285].

⁶ Oleks vääri väita, et mõjutus oli ühekülgne. Budism on näiteks šintolt üle võtnud veega seotud puhastusrituaalid [3; 46]

hakati teda seostama keisriperega [2; 71], kui keiser Shomu⁷ rajas budistliku Todaiji templi. Ta ehtas sinna hiiglasliku pronksist Buddha kuju [2; 71]. Kui kuju ehitamisega tekkisid probleemid, olevat Hachiman oraakli kaudu öelnud, et “juhhib kõik teava ja maa kamid Suure Buddha kuju valmis tegemiseni” [3; 99]. Pärast Todaiji templi ehitamist muutus tavapäraseks hõlmata budistlike templite ehitusse kamid ning lugeda austusavaldusena pühamutes budistlike sutraid [3; 99]. Hachimani on hiljem identifitseeritud ka kui keiser Ojinit ning teda hakati sarnaselt Amaterasule kummardama kui keiserlikku esivanemat [2; 71]. Seega on tegu väga tugevalt budistliku kalduvusega šinto jumalusega.

Tänaseks päevaks on piir šinto ja budismi vahel nii hägune, et arvestatav osa ühiskonnast järgibki mõlemat usundit (või on vähemalt mõlemaga seotud) [2; 8], [9; 3]. Samuti on mitmed keisrid olnud andunud budistid, kuigi nende võimu legitiimsus oli jätkuvalt seotud šintoga – näiteks keiser Shomu või kesirinna Suiko [3; 53-54]. Aktiivselt tegutsetakse nii šinto pühamutes kui ka budistlikes templites. Klassikaline lähenemine on, et šinto hõlmab elulisi asju, budistlikusse templisse pöörduakse matuste ning hauataguse eluga seoses [10].

1.7 Šinto rituaalid

Nagu pühamud, nii ka šinto rituaalid on olnud algupäraselt tugevalt seotud viljakusega. Rituaalide kalender lähtub siiani suuresti riisi kasvatamisest [2; 14]. Olulised olid ka inimeste enda viljakusega seotud rituaalid, mis eriti väljendusid külafestivalide ajal erinevates falloslikes motiivides ning liberaalsemas suhtumises seksuaalvahekorda [3; 84-85]. Samuti olid tähtsal kohal rituaalid või tseremooniad ebaõiglaselt surnute hingede rahustamiseks [3; 61]. Seejuures eri pühamute rituaalid olid erinevad, kuigi läbivad olid (ja on) erinevad puhastusrituaalid [3; 61].

Festivalid olid viis kamidega suhtlemiseks ja need järgisid sarnast vormi: kamid kutsuti kohale, neile tehti ohverdusi ning lõpuks suheldi nendega pühamutes [3; 86]. Preestrid puhastasid end ning pakkusid kamidele riisi, soola, vett, saket, kala, vetikaid, köögivilju jne [3; 87]. Lisaks festivalile kaasnesid ka erinevad

⁷ Shomu oli esimene Jaapani keiser, kellest sai budistlik preester [3; 278]

meelelahutused, näiteks tantsud, tähtis oli ka sotsiaalne joomine kui religioosne toiming kamidega suhtlemiseks [3; 87]. Sarnasel viisil toimuvad festivalid ka tänapäeval, kuigi tavainimeste jaoks on seos kamide või religiooniga pigem jäänud kaugeks [4; 27].

Harai ehk puhastamine võib olla läbi viidud eri viisidel. Üks puhastamisviis on pulga külge pandud paberiribadega pühitsetava (olgu selleks inimene, perekond, äri vms) lehvitamine [3; 104]. Ka sool on oluline puhastaja, seda puistatakse kodudes [3; 104], aga ka sumomaadlusringides [11; 10]. Oluline rituaalne element on voolav vesi. Izanagi puhastab end voolava vee all ning sellest puhastusveest sünnib näiteks Amaterasu [3; 196]. Voolav vesi on olemas pühamute ees, etikett näeb ette enne pühamusse sisenemist käte ja suu loputamist. [12]. Oluline puhastusrituaal on ka *misogi*, kus ennast pestakse kose all [3; 195-196]. Suud loputavad ka sumo maadlejad enne füüsilise kontakti algust [8].

1.8 Šinto rituaalid tänapäeval

Pühamute töö tänasel päeval jaotub kolmeks valdkonnaks. Esimene neist on personaalsed rituaalid. Tänapäeval peavad pühamud end ise rahastama [13], sissetulekute saamiseks on leitud eri viise. Pühamud müüvad pidevalt amulette, postkaarte, talismane jne [3; 88]. Tulutoov on uue aasta esimene päev, kus umbes 70% jaapanlastest külastab pühamut [4; 24]. Umbes 50% rahvast viib oma vastsündinu kamidega tutvuma, samuti viiakse lapsed kindlatel sünnipäevadel pühamutesse [4; 25]. Vastusündinu esmane külastus pühamusse maksab umbes 100 € [3; 87-88].

Levinud on pulmarituaali korraldamine – pulmatseremoonia läbiviimise tasu algab 50 000 jeenist (ca 400 €) [4; 192]. Šinto pulmad muutusid populaarseks 1900. aastal toimunud kroonprints'i Yoshihito pulmadega [4; 37]. Ka modernsemad rituaalid on esindatud – pühitsetakse autosid, enne uute ehituste algust pühitsetakse maa, et sealseid kamisid rahustada, samuti pühitsetakse vastvalminud hooneid [3; 88]. Majanduskorporatsioonid teevad pühamutele annetusi ning tavaliselt

puhastatakse nende sõidukid, lennukid, isegi tootmisliinid [3; 88]. Suuremad pühamud omavad ka restorane ja külalismaju [3; 88].

Teine kategooria on keiserlikud rituaalid, mis on standardiseeritud üle riigi ja viiakse läbi samaaegselt enamikes mehitatud pühamutes [4; 25]. Eriti olulised on 17. veebruar ning 23. november, millal keiser vastavalt palvetab ja tänab viljasaagi eest [4; 25]. Seega on jätkuvalt oluline isegi praegu ka riisi kasvatamise kalender. Keiserlikud rituaalid ei too endaga kaasa arvestatavaid rahvamasse [4; 25-26].

Kolmas kategooria on pühamutes korraldatavad festivalid, mis on rahva seas ilmselt populaarseimad. Festivalid on tulusad ja neid peetakse hooegade vahetumise vahel – seos riisikasvatamisega on selge ka tänapäeval [14]. Suured festivalid kestavad päevi ja toovad hulgaliselt rahvast ja turiste, samas kui väikesed festivalid sarnanevad pigem külapeoga [4; 26]. Festivalidel on reeglina erinevad sündmused kamide meelelahutuseks, näiteks tantsimine, teatrietendused, maadlusmatšid, vibulaskmine jne [4; 26].

1.9 Meiji periood ehk Restauratsioon

Meiji ajastu (Restauratsioon ehk Taastamine) on 1868. aastal alustatud otsese keiserliku valitsuse taastamine, mille eesmärgiks oli luua võimas modernne industriaalne riik [3; 190]. Meiji perioodi algus lõpetas ligi 700 aastat kestnud šogunaadi (militaristliku valitsuse, mille ajal keisri võim oli vaid rituaalne) [3; 190] ning Meiji perioodi enda lõpuks loetakse keiser Meiji surma 1912. aastal⁸ [3; 190]. Sellesse umbes poole sajandi pikkusesse perioodi jäävad tänapäevase šinto alged, on isegi vaieldud, et šinto lausa “leiutati” sel perioodil [4; 30].

Lähtuti juhtmõttest “Jaapani hing / Lääne tehnikad” – selektiivselt rakendati läänelikke ideid ja metootodeid, presenteerides seda kui abinõud vanade traditsioonide taastamiseks [3; 190]. Prooviti luua ühtset ideoloogiat, millega riiki siduda, ja selleks valiti riiklik šinto ning keiserlik süsteem [3; 190]. Romantiseeriti iidset Jaapani kui harmoonilist ajastut – et selleni tagasi jõuda, oli vaja riik puhastada ning üheks “süüdlaseks” sai budism [4; 31]. Taastati iidne Kami

⁸ Perioodi lõpuks peetakse ka hoopis 1915. aastat, kui rajati Meiji pühamu Tokyos [4; 30]

Toimingute Ministeerium ning šinto pühamuid hakati metoodiliselt budismist „puhastama“ [4; 30-31]. Sellega kaasnes tohutu budistlike elementide, ehitiste, kirjateoste, rituaalide olemuste hävitamine ja rüvetamine [4; 31] ja on ilmselt põhjuseks, miks tänapäeval saab üldse šintost ja budismist eraldi võtmes rääkida.

Esimest korda Jaapani ajaloos anti šintole konkreetne olemus – see hõlmas endas pühamuid, keisrit ja Jaapanit –, isegi kui mitmed ka sisulised küsimused jäid jätkuvalt lahtiseks⁹ [4; 32-33]. Riik rahastas ja toetas igakülgsest šinto stiilis rituaalide läbi viimist avalikes kohtades, et sellega edendada keisri kummardamist [3; 160]. Preestritest said keisri esindajad kohalikul tasandil ning ühtne esivanemate kummardamine pidi siduma rahva keisriga [4; 32]. Pühamutest said esivanemate austamise paigad [4; 32]. Seejuures paljud pühamud kaotati, nimetati ümber, neile anti kummardamiseks uued kamid [4; 36]. Läks kaotsi palju kohalikke traditsioone ning riigistamisega seoses kadus pühamute maine vara, mistõttu tuli leida uusi sissetulekuallikaid [4; 36].

Olulise aspektina 1932. aastal teatas haridusministeerium, et pühamute külastamine on patriootlik kohustus ja ei midagi muud [3; 164]. Budistlikud liikumised võtsid üle lääneliku religiooni kontseptsiooni ning sellega muutus budism religiooni monopoliks, samas kui šinto pühamutest said paigad, kus austada esivanemaid [4; 34]. Keelati šinto pühamute religioossed tegevused: preestrid ei tohtinud pidada jutlusi, viia läbi matuseid jne [4; 34]. Oleks samas alusetu väita, et pühamutes enam religioosse alatooniga toiminguid läbi ei viidud – inimesed jätkuvalt paastusid, tegid läbi enese puhastusrituaale ning otsisid kamide poolehoidu [4; 40].

Riiklik šinto ehk valitsuse poolt jõustatud keisrikultuse juurutamine šinto rituaalide kaudu kestis kuni Jaapani kaotuseni II maailmasõjas [3; 164] 1945. aasta detsembris anti USA okupatsioonivõimude poolt välja Šinto Direktiiv [4; 37], millega keelustati igasugune valitsusepoolne šinto rituaalide või religioosete

⁹ Lahtiseks jäid vähemalt religioossetest pildist väga olulised küsimused: milliseid kamisid kummardada, mida õpetada heast ja kurjast, elust ja surmast jne [4; 33]. Seetõttu ei olnud võimalik ka efektiivne misjonäritöö [4; 33].

tegevuste rahastamine ja toetamine¹⁰ [3; 271]. Samaaegselt anti pühamutele võimalus muutuda uuesti religioosseteks organisatsioonideks, nüüd küll erasektoris [4; 38]. Pühamute haldamiseks loodi asutus Jinja Honcho, mis järgib siiani Meiji ajastu traditsiooni, kus šinto pühamud on pigem mittereligioossed asutused ning tervele kogukonnale avatud rituaalisüsteemid, olenemata nende usundist [4; 38].

Nende, arvestatavalt lühikese perioodi jooksul toimunud radikaalsete muutuste tulemusel sai täheldada huvitavat fenomeni. Šintol, nagu see pärast Meiji ajastut oli, oli korraga vähemalt kolme külge:

1) šinto kui “mittereligioosne” rituaalide läbiviimise vorm, mis keskendub keisrile;

2) lai amplituud erinevatest kohalikest rituaalidest, mis tegelesid eri probleemidega, alustades kogukonna heaolust kuni indiviidi tervise ja õnneni;

3) hulk erinevaid religioosseid grupe, mida defineeriti kui “šinto sekte” [4; 45].

1.10 Šinto usund tänapäeval

Jaapani Üldiste Sotsiaalsete Uuringute Keskus (The Japanese General Social Surveys Research Center) viib läbi usuteemalisi uuringuid, hilisemad andmed pärinevad 2015. aastast; sellel hetkel oli Jaapanis 181 000 religioosset gruppi [9; 3]. Usklike protsent on jäänud ajas suuresti muutumatuks, üldise spirituaalsuse oluliseks pidajate hulk on viimase 30 aastaga langenud u 12% [9; 9].

70,4% populatsioonist on šinto järgijad, 69,8% budismi järgijad – see tähendab, et arvestatav hulk populatsioonist järgib kahte usku korraga [9; 3]. Samas 2013. aastal lausa 72% inimestest ei ole personaalset usku ning 2015. aastal 68,6% ei järgi üldse mingit religiooni [9; 3]. See otsene vasturääkivus numbrites tuleneb sellest, et enamik inimestest ongi arvel mõlema usundi järgijate nimekirjades [15]. Samuti tulevad teatud erinevused ka erinevate uuringute küsimuste sõnastusest: kas

¹⁰ Eriti selliste tegevuste, mis olid militaristliku või ultranatsionalistliku moega või mis väitsid keisri või Jaapani rahva üleolemist teistest riikidest [3, 271].

uuritakse otseselt usu kohta või käsitletakse usuga seotud käitumuslikke tegevusi (otsene või kaudne usk) [9; 30].

Märk kestvast esiisade austamise traditsioonist on see, et kuigi palvetab või pühamuid külastab alla kolmandiku populatsioonist, siis üle 70% inimestest käivad esivanemate haudadel mitu korda aastas [9; 19].

2. Sumo

Sumo nimetatakse Jaapani traditsiooniliseks rahvusspordiks. Esimesena viitas sumole selliselt Taneimon Hitachiyama 20. sajandi alguses [16; 142]. Tema sõnadel oli ilmselt kaalu – tegu oli ühe esimese professionaalse sumomaadlejaga, kes aastail 1903–1914 oli ka *yokozuna*¹¹ [16; 142].

Läänemaailmas on sumo inimeste tähelepanu köitnud oma osavõtjate meeldejääva välimuse tõttu. Pikad ja lihavad, vaid niudevöösse riietatud mehed lähevad omavahel kontakti nii, et matš on läbi sageli juba mõnekümne sekundiga. Poolpaljaste võitlejate kõrval seisavad kirevatesse kimonodesse riietatud kohtunikud, kes kileda häälega võitlejate nimesid välja hüüavad, ise lehvikutega vehkides [11; 8-9]. Sellele vaatamata (või ehk just selle tõttu) on sumo saavutamas üha suuremat populaarsust ning rahvusvahelist tunnustust [1].

2.1 Sumo võistlused

Jaapanis tegutseb Sumo Assotsiatsioon¹², mis haldab sumo muuseumi, aga ka riiklikke sumo turniire [17]. Tänapäeval toimuvad turniirid kuus korda aastas ning kestavad 15 päeva, pühapäevast pühapäevani [11; 2]. Madalamate divisjonide võistlejad peavad omavahelisi matše hommikupoole ja kõrgemate divisjonide võitlejad astuvad ringi hiljem [11; 2]. Päeva turniirid peavad olema peetud kella kuueks õhtul, sest siis algavad NHK¹³ pealt uudised [8]. Selline ajaline piirang mõjutab eelkõige matšide füüsilisele kontaktile eelnevat rituaalset osa [8].

2.2 Sumo reeglid

Matš ise leiab aset *dohyo*'s – riisikõrtest kottidest laotud 4,5-meetrise läbimõõduga ringis [11; 2]. Ringi alus on nelinurkne, ehitatud savist ja kaetud õhukese kihi liivaga ning on ümbritsevast maapinnast umbes 60 cm kõrgemal [11;

¹¹ *Yokozuna* on sumomaadlejate kõrgeim divisjon [11; 2].

¹² Rahvusvahelisel tasandil haldab sumot Rahvusvaheline Sumo Föderatsioon [1]

¹³ NHK World Japan on Jaapani telekanal

2]– selleks, et pealtvaatajatele paremat vaadet pakkuda [8]. *Dohyo* kohal ripub laest¹⁴ kaablitega šinto pühamut meenutav katus [11; 2].

Sumo eristab teistest maadlusstiilis spordialadest matši alguses aset leidvate rituaalide olulisus. Kohtunikud kuulutavad välja maadlejate nimed (tihti on endale nimi valitud mäe või jõe järgi [11; 9]), maadlejad astuvad ringi ning teevad läbi mitmed erinevad puhastuse ja jõuammutamise rituaalid [18; 75]. Füüsiline matš ei hakka enne, kui mõlemad võistlejad on valmis [8]. Matši reeglitest annab lühikese ülevaate Sumo Assotsiatsiooni pamflett. Võit saavutatakse, kui vastane õnnestub kas ringist välja suruda või „pikali panna“. See ei pea olema suurejooneline – piisab ükskõik millise muu kehaosa peale jalatalla maapuudutusest, isegi nii sõrmeots kui ka juuksekrunn loeb, et matš kaotada. Ringist väljapool ei tohi maapinda puudutada ükski kehaosa. Keelatud on lüüa rusikatega, tõmmata juukseid või rünnata silmi, samuti ei ole lubatud lüüa jalaga kõhtu või rinda ega vastast kägistada. Kaalukategooriaid sumos ei esine.

2.3 Sumomaadlejaks õppimine

Sumomaadlejaks õpitakse sumo tallides, kuhu võetakse poisse alates teismeeast [18; 61]. Tihti on sumotalliga seotud pühamu või tempel, kus treenitakse, elatakse ning süüakse [8]). Traditsioonid on tähtsal kohal, neid õpetatakse alustavatele sumomaadlejatele igapäevaselt [8]. Päevad sarnanevad paljuski koolile – hommikud algavad trenniga, sellele järgneb sumo ajaloo ning rituaalide õppimine, on laulmis- ja kultuuritunnid, ning päeva lõpus toimub jälle füüsiline treening [8]. Kuigi teoreetilisele õppele pannakse ühest küljest palju rõhku, ei paista olevat väga oluline, kas näiteks keelebarjääri taha jäänud sumomaadlejad õpitust ka tegelikult aru saavad või seda usuvad – tähtis on kohustuslikud rituaalid lihtsalt ära teha [8].

Raudne on ka hierarhia – madalamal tasemel õpilased koristavad ning valmistavad toitu [8] ning kuigi neile juhendajaks määratud kogenum maadleja

¹⁴ Sumo turniiri matše viiakse tänapäeval läbi spordi sisestaadiumites, näiteks Ryogoku Sumo Hallis.

peaks neid õpingutes aitama, kasutatakse noori õpilasi pigem kui isiklike teenreid [18; 61]. Hierarhias tõusmine on võimalik vaid turniiril kogutud võitude kaudu ning vastavalt kaotustele toimub ka oma positsioonilt langemine [18; 62]. Võitude ja kaotuste tasakaal pole siiski ainuke tähtis element - Jaapanis on väga oluline kõikide endast vanemate isikute austamine [8].

2.4 Sumo kohtunikud

Sumo kohtunikud on väga kirev osa sumomaadlusest [11; 8]. Nad kannavad seljas samuraide järgi stiliseeritud värvilisi kimonosid ning peas musti mütse, mis sarnanevad šinto preestrite peakatetele [11; 8]. Lisaks istuvad maadlusringi kõrval alati viis musta kimonosse riidetud kohtunikku, kes vajadusel lahtiseks jäänud otsuseid lahendavad [11; 8].

Sarnaselt professionaalsetele sumomaadlejatele ei saa ka sumo kohtunikuks lihtsalt hakata, vaid selleks tuleb õppida ning kooli võetakse poisse vastu alates 15. eluaastast [8]. Neid õpetatakse kirjutama, joonistama, laulma ning rituaale läbi viima [8]. Sarnaselt professionaalsetele sumomaadlejatele asuvad ka kohtunikud hierarhias – kohtuniku divisjoni peegeldab tema lehviku küljes rippuva riidetuti värv [11; 8]. Madalamate tasemete kohtunikud peavad endast ülemaid teenima sarnaselt sumotalli õpipoistele ning kõrgemasse divisjoni ei ole võimalik tõusta, kui eeskäijad ei ole erru läinud [8].

2.4 Sumomaadlejad kui pooljumalused

Tänapäeval peetakse kõrgema taseme sumomaadlejaid, eriti *yokozuna*'sid, aga ka teisi kõrgema taseme sumomaadlejaid, *ikigami*'deks (pooljumalusteks) [19; 176], [8]. Ilmselt võimendab seda sumomaadlejate jätkuv mittemodernne välimus [19; 176]. *Ikigami* olemise tõttu on professionaalsetel sumomaadlejatel palju religioosseid kohustusi, mida reguleerib Sumo Assotsiatsioon – maadlejad käivad avalikult nii budistlikes templites kui ka šinto pühamutes jõudu ammutamas, enne turniire külastatakse ka vanadekodusid, haiglaid ja lasteaedu [8]. Inimesed usuvad, et kui sumomaadleja raseda naise kõhtu paitab, kasvab laps suureks ja tugevaks;

inimesed soovivad ka ise sumomaadlejaid puudutada ning isegi nuusutada [8]. Professionaalsetele sumomaadlejatele on tihti lubatud pigem rohkem kui tavainimesele, kuid samas on ka nemad oluliselt sõltuvad Jaapani jätkuvalt tugevast klassisüsteemist – uhkeks või ennast täis minemist ei tolereerita, hierarhia murdmist samuti mitte ning kindlates kontekstides oodatakse siiski konkreetset käitumist¹⁵ [8]. Samuti on *ikigami* staatus seotud otseselt sumomaadleja staatusega – kui maadleja oma staatusest langeb, kaovad paraku sageli ka toetajad ning austajad [8].

2.5 Sumo ajalugu kuni Edo perioodini

2.5.1 Iidne periood ja esmased kirjalikud allikad

Sumo esmasteks füüsilisteks viideteks on peetud Tumuluse/Kofuni perioodist (250–522 pKr) leitud hauapanustena [20; 1] terrakota kujusid, millest osa kujutab niudevöös mehi [16; 14], [21; 21]. Sumo ligikaudu 1500 aasta pikkusele ajaloole viitab ka Sumo Assotsiatsioon [11; 1]. Nende terrakota kujude põhjal on arvatud, et sellest perioodist alates on sumo ka osaks šinto rituaalidest, kuigi on vaieldav, kas paari savikuju põhjal saab seda väita [16; 14].

Esmane kirjalik sõna “*sumo*” kasutamine seostab seda hoopis naistevahelise maadlusega keiser Yuryaku õukonnas, kelle valitsemine dateeritakse 5. sajandisse pKr [22; 17]. Sealjuures tegevust ennast ei kirjeldata, on vaid öeldud, et (sarnaselt terrakota kujudele) olid naised ülakehast paljad [16; 14-15]. Sumo kui maadluse esmakirjeldamise allikateks on sageli peetud 8. sajandi teoseid „Kojiki“ ja „Nihon Shoki“ [16; 14]. „Kojiki“ kirjeldab maadlusmatši kahe kami Takemikazuchi ning Takeminakata vahel [19; 172]. Raamat „Nihon Shoki“ kirjeldab inimeste Nomino-Sukune ja Taimano-Kehaya maadlust ning dateerib selle aastasse 23 eKr [19; 172]. Matš pidi otsustama, kas Jaapanit hakkab valitsema Izumo või Yamato klann [23; 729]. Sellist sumo matši kaudu jumalate tahte otsustamist nimetati *sumo sechi*’ks ning see kestis 12. sajandini (MA f AtZ: 729) ning tänapäeval seda enam ei praktiseerita (Baruto).

¹⁵ Näiteks pidustustel on alkoholi tarbimine pigem kohustus kui vaba valik [8].

2.5.2 Heiani periood ja esimene sumo turniir

Heiani perioodil (724–748 pKr) muutus sumo osaks õukonna rituaalidest [24; 10]. Tõenäoliselt enne 13. sajandit sumo kaugemate külade pühamutes rituaalina siiski ei praktiseeritud, kuna valitsev kord ei olnud veel piisavalt välja arenenud [16; 15]. 8.–12. sajandil toimusid õukonnas sumo üritused (*Sumai no sechie*), mida võiks pidada esmaseks sumo turniiri algeks – üle riigi kutsuti kokku maadlejad keisri ees võitlemiseks [19; 174]. See iga-aastane sumo tseremoonia kujutas endast valitseja vägevuse demonstratsiooni [16; 17].

Erinevalt tänapäevast ei toimunud sumo matš ringis ning matši kaotas see, kes esimesena maha pandi [16; 17]. Samuti ei olnud erapooletuid kohtunikke ning keiser otsustas võrdväärse matši võitja [16; 17]. Kui täna käib keiser vaatamas vaid olulisemaid matše Tokyo turniiril [8], siis Heiani perioodil oli kõrgematel aristokraatidel sumo ametniku positsioon ning nende kohalolu oli märk lojaalsusest keisrile [16; 18]. Seost poliitikaga saab näha ka selles, et kui valitseva perekonna autoriteet 12. sajandi lõpus vähenes, muutusid ka sumo turniirid üha juhuslikumaks, kuni katkesid lõpuks üldse [16; 19].

2.5.3 Sumo šogunaadi ajastul

12. sajandil muutus poliitiline kord selliseks, et Jaapanis läks valitsev võim sõjalise aristokraatia kätte ning alguse sai šogunaat, kus hinnati relvastatud võitlust ning lahingute võitmist – oluliseks muutusid vibud ja terariistad ning sumo vajus tagaplaanile [16; 19]. Minamoto no Yorimoto (1147–1199), Kamakura šogunaadi looja) hindas siiski ka käsivõitluse oskust ning lasi seetõttu „sumo oma sõduritele õpetada [25; 40], samuti lasi ta kami Hachimani pühamus regulaarselt läbi viia maadlusmatše [16; 19].

12. kuni 14. sajandini on sumomaadluste toimumise kohta asitõendeid vähe, kuid vähemalt 14. sajandist toimusid šinto pühamutes (ja budistlikest templites) sumo matšid, et saada raha hoonete korras hoidmiseks ja muudeks kulutusteks [16; 20]. Sellega hakkasid tekkima ka matšide konkreetsemad reeglid [19; 175].

2.6 Edo periood

Edo perioodil (1603–1868 pKr) tegi sumo läbi muutused, mis andsid sellele meile tänapäeval tuntava vormi [19; 175]. Nagu öeldud, korraldati sumo matše pühamute ja templite korrashoiu jaoks raha teenimiseks, seda üha reguleeritumalt – sellist praktikat nimetati *Kanjin*-sumoks ehk kasu-sumoks [19; 175]. Kujunesid välja ka professionaalsed sumomaadlejad (varasemalt võtsid matšidest ning turniiridest osa ilmselt kohalikud külamehed) [16; 20].

16. sajandi teises pooles tekkisid esimest korda piiritletud alad¹⁶ matšide läbiviimiseks [16; 21]). Loodi *dohyo* ring ning see andis uue viisi matši võitmiseks – suruda vastane ringist välja [19; 175]. See andis eelise suurematele maadlejatele, kuna neid oli raskem ringist välja suruda [19; 175]. Toorest jõust enam võitmiseks ei piisanud – vaja läks ka tehnikat [19; 175].

Kanjin-sumo viidi läbi õues ning turniir kestis 8 päeva, kui ilm lubas – vihma korral jäid matšid ära ning kasum saamata [19; 175]. Seetõttu tekkisid üpris kiiresti *dohyo* kohale nelja samba otsas seisev katus, matšid said toimuda iga ilmaga ning kasum oli garanteeritud [19; 175]. Algselt sarnanesid katused tavalistele taluhoonetele – katuste stiili muutmine šinto pühamutele sarnaseks selliselt, nagu me neid täna tunneme, toimus alles 1931. aastal Taastamise perioodi rahvuslikkuse laine ajal [16; 143].

Need muutused tegid sumost üha enam vaatajate meelelahutuseks suunatud spordiala¹⁷, mille edendajad ei olnud enam seotud poliitikaga, vaid eesmärgiks oli majanduslik kasum [16; 21]. Sumo kaotas oma praktilist, tõelisele võitlusele suunatud vormi ning selle tühiku täitis jujutsu [16; 21]. Sumo mõjutas siiski ka valitsev kord, näiteks Edo linnas keelustati 17. sajandil „tänavanurga sumo“ matšid kui avalikku korda rikkuvad sündmused: tänavatel toimusid sageli ekspromptsed kahlused samuraide ning tavaelanike vahel, mille lõpptulemuse peale pealtvaatajad sageli kihla vedasid [16; 22]. On vaieldav, kas seda saab sumoks nimetada – sageli

¹⁶ Pilt 1660-ndatest aastatest kujutab sumo matši nelja posti vahele kõitega piiritletud alal [16, 21], mis meenutab pigem poksiringi kui tänapäevast *dohyo*'t.

¹⁷ Inglise keeles on hea termin nähtuse kohta *spectator sport*.

lasti käiku mõõgad ning vastase või isegi pealtvaataja surm ei olnud haruldane [16; 22].

Märk matšide (või kakluste) populaarsusest rahva seas on, et Edo perioodi jooksul keelustati sumo vähemalt 15 korda [16; 22]. Lõpuks andis valitsus alla ning mindi reguleerimise teed (keelatuks jäid vaid tänavatel peetud matšid), kus matšide korraldajad pidid võistlusi paremini haldama ning annetama osa kasumist avalikuks hüveks [16; 22]. Ilmselt aitas *dohyo* tekkimine matši paremini kontrollida. Koos *dohyo* tekkega hakati ringi viskama ka soola [27; 37]– tõenäoliselt kopeeriti lihtsalt šinto puhastusrituaale ning seda kasutati matšide tõsisemalt võetavaks muutmiseks [16; 21]. Edo perioodist pärinevad ka mitmed muud sumos leiduvad detailid, näiteks juuksekrunnid, *mawashi* ehk niudevöö, kohtunike riietus jne [19; 176].

18. sajandil kujunes välja ka sumo turniiride kalender, mis meenutab tänapäevast turniiride toimumist [28] – matšid toimusid kindlatel aegadel kindlates linnades ning pealtvaatajaid oli tuhandeid [16; 22]. Oluline oli ka siis vaatamängulisus, mis sarnanes tänapäeval USAs populaarse maadlusega (WWE) [29] ja kus matšide võitjad olid sageli (ja on paraku vahest ka tänapäeval [30]) eelnevalt paika määratud ning võistlejatele mõeldi tihti juurde draamat täis taustajutt [16; 22].

2.7 Meiji periood ja massimeedia

Kuigi Meiji perioodi alguses ähvardas sumo unustuse hõlma vajumine¹⁸, siis keisri ees maha peetud matš taaselustas spordi [19; 175]. Kindlasti oli oluline roll ka sellel, et sumo oli juba populaarne spordiala paljude vaatajatega ning need, kes sellest kasu lõikasid, pingutasid kõvasti, et see nii ka jääks [16; 108]. Ühest küljest prooviti sporti moderniseerida, teisalt seostada seda Jaapani iidsete aegadega [16; 108]. Ehitati 10 000 inimest mahutav püsiv areen sumo turniiride läbiviimiseks ning sellest sai esimene raadio teel ülekantav sport Jaapanis, pärast II maailmasõda tõi populaarsust juurde ka televisioon [19; 176].

¹⁸ Sumo nähti oma poolpaljaste võitlejatetõttu kui barbaarset ja vanamoelist tegevust [19; 175]

Televisioonil oli arvestatav mõju sumo matšide ülesehitusele. Televisioonil oli ja on matšide ülekandeks konkreetne ajaraamistik. Kuna sumo füüsiline kontakt oli tihti vaid mõni sekund pikk, pidi ülekande ajaline reguleerimine toimuma *shikiri* (ehk matši alguses aset võtva rituaali) arvelt [16; 115]. Enne televisiooni võis *shikiri* toimuda nii mitu korda, kui maadlejad ise soovisid, ning iga *shikiri*'ga pinge kasvas, sest sellele võis kohe järgneda matš, siis nüüd on rituaalist saanud pigem rutiin nii vaatajatele kui maadlejatele endile [16; 115], [8].

2.8 Sumo Assotsiatsioon

20. sajandi alguses loodi Sumo Assotsiatsioon, mis hakkas üleriigiliselt reguleerima sumo nii professionaalsel kui ka harrastajate tasemel [16, 109]. Loodi konkreetne formaat matšide ja turniiride läbiviimiseks ning hakati erinevalt varasemast väärtustama maadlejate saavutusi kõikide turniiride peale, mitte vaid käesoleva võistluse raames [16, 109]. Samast perioodist pärineb ka *kesho-mawashi*'de (kaunistatud põlled, mille hind võib ulatuda ligi kümne tuhande euroni) [31] kinkimine võitjatele ajalehtede poolt, kes olid sageli turniiride sponsorid [16; 111].

Sumo Assotsiatsiooni eelkäijaks võib lugeda 18. sajandil elukutselistest sumomaadlejatest koosnenud lõdvalt seotud organisatsiooni *sumo kaisho*'t, mis saavutas sumo maadluste läbiviimises monopoli ja kelle autoriteet pidi lähtuma „iidsete praktikate“ säilitamisest [16; 23]. Saamaks valitseva šogunaadi soosingut, soovis organisatsioon korraldada valitseja ees erilist etendust ning otsis abi Yoshida Zenzaemonilt, kes pärines sumo kohtunike perekonnast [16; 24]. Yoshida perekond väitis endal olevat nii sajandite pikkust tugevat sidet sumomaadlusega kui ka erilisi teadmisi „iidsetest praktikatest“ [21; 81].

Olenevalt vaatenurgast võib Yoshidat pidada kas petiseks või innovaatoriks – vastupidiselt oma väidetele ta mitte ei taastanud vanu rituaale, vaid leiutas uusi [32; 27]. Muutmaks sumo valitsejate ees esitamiskõlblikuks, lõi ta uue värvikireva ringitseremooniga (*dohyo matsuri*), kus šinto preestriks rietatud kohtunik ringi enne matše puhastab – seda rituaali sooritatakse ka tänapäeva [16; 24]. Samuti lõi just Yoshida *yokozuna*'de ringisisenemise tseremoonia, kus meestel on ümber vöö

seotud paksud valged köied [16; 24]. Need köied on esindatud templites ja sümboliseerivad kamide väge ning *yokozuna*'de tseremoonia näitab nii võimu kui ka sooritaja kavalust [8].

On allikaid, mis dateerivad *yokozuna*'de tekke ning seose templiköiega 17. sajandi algusesse, kui sumo tšempion tundnud keisri ees paljana olles häbi ning mässinud end *torii* küljest rebitud köie sisse [24; 10]. Keisri jaoks olnud see alandlikkus nii muljetavaldav, et andis tšempionile esimese *yokozuna* tiitli¹⁹ (Black Belt, lk 10). Sellise versiooni võib ilmselt lugeda traditsioonide tagantjärele romantiseerimiseks. Kriitilisemad allikad omistavad *yokozuna* staatuse loomise Yoshidale, kes otsustas ise, kellel oli au kanda valget köit, sooritada ringis sooloesinemine ning anda sellega päeva viimasele matšile tuntavalt juurde vaatamängulisust [32; 27].

2.9 Sumo müütilised alged

Nii teostes „Kojiki“ (A. H. Chamberlaini 1919a tõlge) kui „Nihon Shoki“ (W. G. Astoni 1896a tõlge) on kirjeldatud päikesejumalanna Amaterasu kohtumist oma venna Susanooga [33; 52-53], [34; 65-66]. Susanoo läheb oma õde Taevasse külastama, kuid Susanoo varasema käitumise tõttu on Amaterasu tema suhtles kahtlustav [34; 65]. Ta valmistab end ette lahinguks: katab end juveelidega, seob patsidesse kinni oma juuksed, haarab vibu, kaks nooletuppe ning mõõga, ja teostab liigutuse, mida tänapäeval nimetatakse *shiko*'ks [8] – tõstab kordamööda mõlema jala õhku ning lööb selle jõuga vastu maad, valmistades end nii ette peatselt algavaks lahinguks [33; 53]. Füüsilise võitluseni kamid siiski vähemalt selles loos ei jõua – olukord laheneb pigem diplomaatilist teed pidi²⁰ [34; 53].

Mõni autor (nt Minoru Matsunami raamatus „The Palgrave, „Handbook of Leisure Theory“) seostab sumoga üht „Kojiki“ müüti, mis jutustab loo sellest, kuidas Maad valitsevad kamid on ülekäte läinud ning Taevast saadetakse Maa

¹⁹ Neid köisi nimetataksegi *yokozuna*'deks ning tiptaseme sumomaadlejad on oma nimetuse saanud köite järgi [16, 141].

²⁰ Susanoo võidab oma õe usalduse mitme uue kami sünni abil (seejuures kamid sünnivad Amaterasu juveelidest, mitte õe ja venna omavahelisest vahekorrast) (Nihon Shoki lk 66).

peale²¹ korda looma kami Takemikazuchi (B. H. Chamberlaini 1919a tõlkes *Brave-Awful-Possessing-Male-Deity* ehk Julge-Kohutav-Valdav-Mees-Jumalus) [19; 172-173], [33; 121]. Talle astub vastu maad valitseva kami poeg Takeminakata (Chamberlaini tõlkes *Deity Brave-August-Name-Firm* ehk Jumalus Julge-Võimas-Nimes-Kindel), kes pakub välja konflikti lahendamise füüsilise jõukatsumise kaudu [33; 122]. Nad haaravad üksteisest kinni, Takemikazuchi käsi muundub jääpurikaks ning seejärel mõõgaks, mis ehmatab ja vigastab Takeminakatat ning ta annab alla [33; 122-123]. Nii hakkavad Amaterasust põlvnevad Taevased kamid ka maad valitsema [33; 123]. Toimub jõukatsumise alusel maavalduste omanike määramine [19; 172].

Teine müüt räägib esimesest sumomaadluse matšist keiser Suinini ees, kes on küll Kojikis mainitud [33], kuid see lugu on välja toodud vaid teoses „Nihon shoki“ [34; 174-175]. Taima küljas elas tugev ja väga enesekindel mees Kuyehaya, kes pidevalt oma jõuga uhkustas [34; 173]. Keiser Suinin kuulis sellest ning lasi otsida mehele võrdväärse vastase Nomi no Sukune ning pani mehed maadlema [34; 173]. Nomi no Sukune lõi Kuyehayat jalaga ning murdis vastase roided ning niuded (ilmselt alaselja) ning tappis ta [34; 173]. Nomi no Sukune võits endale sellega Kuyehaya maavaldused ning ta jäi keisrit teenima [34; 173-174]. See sündmus dateeritakse 23. aastasse eKr [23; 199].

2.10 Sumo ümbritsevad rituaalid

Sumo eristab enamikest võitlussportidest sooritatavate rituaalide rohkus. Suured turniirid, mis toimuvad 6 korda aastas, algavad pühapäeviti, kuid rituaalidega tehakse algust juba laupäeval [8].

Dohyo-matsuri

Laupäev enne turniiri algust algab kamide heakskiidu küsimisega [35] ning ringi halbadest vaimudest puhastamisega [8]. Kõrgeim kohtunik toimib kui preester [8] – ta palvetab ning pakub kamidele ohverdusi algava turniiri ohutuse ja edu eest, aga ka üldiselt riigi heaolu nimel [8]. Sumo ringi keskele tehakse väike auk, kuhu

²¹ Täpsemalt Inasa randa Idzumos.

maetakse soola, vetikat, riisi, pähkleid ja muud, mida seostatakse hea õnnega [8] Tegu on vaikse ning aupakliku rituaaliga [8], kus peavad kohal olema kõik kümne parema hulka kuuluvad sumomaadlejad [8].

Dohyo-iri

Turniiri iga hommik algab *dohyo-iri* ehk ringipuhastustseremooniaga [11; 6]. Sumomaadlejad sisenevad hierarhia järjekorras saali [11; 6], kandes oma kaunistatud põllesid²², ning nende nimed kuulutatakse valjuhääselt rahvale [16; 141]. Nad seisavad kõik koos ringi, plaksutavad kamide tähelepanu võitmiseks käsi, kergitavad veidi oma põllesid, tõstavad seejärel käed taeva poole ning siis lahkuvad saalist [16; 141]. Plaksutamine on oluline osa ka pühamutes kamidele austust avaldamas käies [12].

Eraldi ringirituaal on kõrgetasemelisel *yokozuna*'l, kes teeb sooloetteaste [16; 141] ning kes eelnevast rituaalist koos teistega osa ei võta [11; 6]. Lisaks oma uhketele ning kallitele põlledele kannavad *yokozuna*'d vöö ümber ka valget köit, millest ripuvad alla valged siksakilised paberid sarnaselt šinto pühamute sissepääsu kohal olevale köiele või kodudes kamidele pühendatud riulitel olevatele elementidele [11; 6]. *Yokozuna* kükitab, laiutab paar korda käsi (näitamaks, et ta ei kanna relvi) ja lööb need siis plaksutusega kokku (ikka kamide tähelepanu võitmiseks) [11; 7]. Seejärel kõnnib ta ringi keskele ning teostab *shiko* – tõstab kordamööda ühe sirge jala üles ning lööb selle jõuga vastu maad [16; 141], [34; 139]. Seejärel *yokozuna* taas kükitab ning tõuseb jälle aeglaselt, tõstes ka käed taeva poole – see on rituaali kulminatsioon ning rahvas elab sellele valjuhäälselt kaasa [16; 141]. Sellele järgneb veel kükitamist ja plaksutamist ning seejärel lahkub *yokozuna* ringist, et sama rituaali saaks teha läbi järgmine aktiivne *yokozuna* [16; 141].

Yumitori-shiki

²² Põlled on kallid ning nende eest maksavad sponsorid – nii võib põlledel olla võitleja kodumaa lipp [8], mõni traditsiooniline element (näiteks toonekurg) [8] või hoopis Hello Kitty logo [31]

Päeva lõpus viib üks sumomaadleja läbi vibutantsu ehk *yumitori shiki* (pamflett). Ta läheb ringi, kus talle antakse ülemkohtuniku poolt vibu, ning ta viib läbi vibukeerutamise tantsu (pamflett). Selles rituaalis nähakse võiduka päeva lõpetamise rahulolu (pamflett).

Shikiri

Enne matši algust teostatakse ringi sisenedes *shikiri* ehk mitmete liigutuste kaudu keha ja vaimu puhastamine [11; 10]. *Shikiri* moodustab vaieldamatult valdava enamuse matšist – kuni 4 minuti pikkusele ettevalmistusele järgneb tihti juba sekunditega läbi saav kontakt [36; 140].

Nagu šinto puhastusrituaalides on ka sumo *shikiri* rituaalis olulisel kohal vesi. Jõuvesi ehk *chikara-mizu* kujutab endast suu loputamiseks mõeldud vett [11; 10]. Seejuures paistab olevat olulisem liigutuse sümboolsus – keegi otseselt ei keela vett alla neelata (kuigi pigem on see kombeks siiski välja sülitada [36; 139] ning mõni maadleja vaid imiteerib vee suhu võtmist [8]. Järgmisena ulatatakse võistlejale jõupaber (*chikara-gami*), millega ta oma keha pühib [11; 10]. Seejuures ulatavad vett ja paberit võistlejatele maadlejad, kes enda viimase matši võitsid, ning asjad võtavad vastu maadlejad, kes ei ole veel võistelnud [31]. Korratakse mitmeid *yokozuna* liigutusi, näiteks käte taeva poole tõstmine (näitamaks, et ei kanta relvi [8]) või jalgadega teostatav *shiko* [11; 11], mis peaks ringist välja ajama igasuguse kurjuse, kuid ilmselt töötab ka lihtsalt füüsilise treeningu elemendina [8].

Kõrgemate divisjonide maadlejad puistavad maha soola, et ringi puhastada ning kaitsta ennast vigastuste eest [11; 10]. Seejärel kükitatakse üksteise vastu maha ning võetakse sisse niinimetatud stardipositsioon ning üritatakse üksteist pilguga heidutada [36; 139]. Seejärel tõustakse jälle püsti, visatakse veel soola, kükitatakse taas – see võib toimuda mitu korda kogu reeglitega lubatud aja jooksul [11; 11]. Praktikas tehakse seda siiski reeglina kaks korda, üks kord siis, kui turniiri ülekanne on televisiooniprogrammis ajahätta jäänud, ning kolm korda, kui maadleja väga venitab [8]. Oluline on, et päeva turniirid peavad olema peetud kella kuueks õhtul, sest siis algavad NHK²³ pealt uudised [8].

²³

NHK World-Japan telekanal

Sumo rituaalid väljaspool turniiri

Matše ei peeta ainult turniiri kontekstis. Šinto pühamutes (ning ka budistlikes templites) toimuvad festivalide ajal sumo matsid [16; 15]. Kamo pühamus Kyotos võtavad poisid endale kami Takemikazuchi rolli ning maadlevad teiste poistega [16; 15]. Oyamazumi pühamus tehakse kaks korda aastas ühemehe sumo ehk sumomaadlust inimese ja nähtamatu kami vahel – kami võidab alati ning usutakse, et see toob endaga hea viljaõnne [16; 15]. Lisaks on professionaalsed maadlejad ehk *rikishi*'d väga nõutud *setsubun*'i rituaali jaoks, kui *oni* ehk demonid aetakse kodudest välja. Rituaal leiab traditsiooniliselt aset kesktalvel, täpsemalt teise kuu teisel päeval [37; 9].

2.11 Sumo seos riisi kasvatamisega

Sumo on seostatud hea viljaõnne rituaalide ning riisikasvatamisega alates Heiani perioodist [19; 174] ja ka tänapäevases sumos võib seoseid riisikasvatamisega leida, näiteks ülalmainitud ühemehesumo või *dohyo* ring ise, mis laotud riisikõrtest kottidest. Samuti on seostatud riisikasvatusega *shiko*'t: maapinda, millel sumomaadleja on tammunud ning millelt halvad vaimud välja ajanud, peeti heaks viljamaaks ning sealt oodati rikkalikku riisisaaki [19; 174]. Päev enne turniiri algust palutakse kamidelt lisaks turniiri edule ka üldist viljaõnne [35].

3. Arutelu

Sumo tänapäevase väljanägemise ning šinto vahele saab tõmmata ohtralt paralleele. Sumomaadlejate rituaalsed liigutused ja toimingud enne matši, kohtunike preesterlik välimus ning kohati ka preesterlik roll matši eelses rituaalis, kõrgetasemeliste maadlejate pooljumalusteks pidamine – kõik maalivad pildi religiooniga ohtralt läbipõimunud spordialast. Teema „Kas miski on selle tõttu religioosne, et inimesed usuvad, et see on religioosne?“ nõuaks ilmselt laiemat filosoofilist arutelu kui praeguse töö maht võimaldaks, ning seetõttu autor sellesse pikemalt ei süvene.

Praegu sumoga tegelevad või seda jälgivad inimesed võivadki spordiala religioosena tajuda. Ka Baruto, kes enda sõnul spordi usulise poolega tugevat sidet ei tunne, mainib, et sumo ning šinto „on kui sukk ja saabas“ [8]. Selles valguses on eriti üllatav fakt, et korrupsioon matšide kokkulepitud võitude ja kaotuste osas veelt 20 aastat tagasi nii prevalentne oli [30; 1594-1604] ning lugusid skandaalidest ilmub ka 21. sajandil [38]. Matšide tulemusi paistavad eelnevalt kokku leppivat nii maadlejad ise kui ka sumotallide omanikud [30; 1596]. Kui sumos on religioossed rituaalid nii olulised ning sport on seotud jumalate tahtega, siis miks on sellest osavõtjad korduvalt haaratud petuskeemidesse? Jääb mulje, et kui austus rituaalide või usundi vastu üldse olemas on, peab see taanduma omakasu (kas siis rahalise või staatusega seotult) ahvatluse ees.

Kui tänapäeval nii selgetest seostest religiooni ja sumo vahel ei piisa, et osavõtjaid matšide osas moraalselt õigel teel hoida, siis jääb neist paralleelidest väheks ka selleks, et sumo ajaloolist tausta veenvalt šintoga siduda. Autori hinnangul ei ole seoste (reaalne või tajutav) olemasolu praegu piisav väiteks, et seosed olid olemas ka varem. Samuti on autori jaoks küsitav, kas spordiala, mis on nii kardinaalselt erinev oma algsest kujust, saab oma algupära nii kaugele dateerida, nagu sumo puhul tehakse. Esimene vasturääkivus tekib juba terrakota kujude juures. Neid on tõlgendatud kui sumomaadlejaid, kuna on riietatud niudevöösse, kuid sumomaadlejate *mawashi* pärineb Edo perioodist ligi 1000 aastat pärast Kofuni perioodi.

Minnes kujudest edasi kirjalike allikateni, on vaieldav, kas ülal välja toodud müütiliste sumomatšide kirjeldusi saab üldse praeguse sumo algeks pidada, sest kuigi lood on omavahel sarnased – eesmärgiks oli vastane alistada ning võita endale tema valdused –, erinevad need tänapäevasest sumost radikaalselt. Nomino-Sukune võidab oma vastast jalalöögiga, mis liigitatakse täna keelatud võtteks, ning Takemikazuchi võidab oma vastast hoopis mõõgaga, mis ei ole absoluutselt osa sumomaadlusest (näitavad ju maadlejad enne matši, et võitlevad paljakäsi [8]). Need võitlused sarnanevad pigem Edo perioodil sagedaste tänavakaklustega, kus reegleid ei olnud. Sumoga seob neid lugusid vaid see, et tegelasteks olid füüsiliselt võimekad isikud (inimesed või kamid) ning eesmärk oli vastane alistada. See on aga iseloomulik mitte ainult kõigile kontaktspordialadele, vaid igasugusele füüsilisele võistlusele.

Seos sumo ja kamide vahel võiks tuleneda Amaterasu poolt sooritatud *shiko* liigutusest, kuid ka see ei ole väga kaalukas argument. Sumomaadlejad küll teevad korduvalt sama liigutust, kuid neil ei ole ei vibu ega nooli, nende juuksed on vaid ühes patsis (mida seostatakse pigem samuraidega [8]) ning nad ei ole kaetud ei juveelidega ega varustatud mõõkade või vibudega. Samuti ei jõua Amaterasu kunagi füüsilise võitluseni, samas kui diplomaatiline lahendus sumomaadluses ilmselt kõne alla ei tule. Kirjalikke allikaid 8. sajandist on vähe – autor saab vaid spekuloida, mis toimus enne: kas maadlejate poolt tehtav liigutus kirjutati „Kojikisse“ sisse või hakkasid hoopis nemad mingil perioodil matkima kami poolt tehtud liigutust. Arvestades, et *shiko*’l on sumomaadluse juures ka oluline treeninguline osa [8], tundub tõenäolisem esimene variant.

Samuti on huvitav, et sõna „sumo“ on esmaselt kasutatud hoopis naistega seoses. Samuti on Amaterasu vaatamata oma uhkele lahingvalmidusele kindlasti naissoost jumalus. Autori hinnangul tundub konfliktne sumomaadluse algust nende kahe aspekti alusel dateerida, kui reaalsuses on naised sumost nii eemal, et isegi ligemale poolteisttuhat aastat hiljem ei ole nad jätkuvalt isegi *dohyo* ringi lubatud [39].

Riisikasvatus on jätnud Jaapani kultuurile nii sügava jälje, et see peegeldub nii šintost kui ka sumomaadlusest. Palvetavad ju sumo kohtunikud enne turniiri

algust kamide poole ning paluvad neilt lisaks edukale turniirile ka head viljasaaki. 20. sajandi Jaapani ajaloolane Wakamori Tori on väitnud, et sumo ongi olemuselt rituaalne ning et rituaalid on seotud riisikasvatusega [16; 15]. Seda väidet toetab fakt, et sumo tõesti harrastatakse tänaseni šinto festivalidel, mis omakorda lähtuvad agronoomilisest kalendrist. On aga autoreid, näiteks Nitta Ichiro, kes selle narratiiviga ei nõustu. Sumol oli festivalidel pigem toetav, meelelahutuslik roll sarnaselt tantsule ja laulule [16; 15]. Ka Oyamazumi pühamu eduka viljasaagi kindlustamiseks peetavat ühemehesumo rituaali saab veenvalt dateerida alles 18.sajandisse [16; 15]. On ebatõenäoline, et sumorituuaale enne 13. sajandit pühamutes või templites läbi viidi, sest külasid endid sellisel kujul enne Jaapani keskaega lihtsalt ei eksisteerinud [16; 15]. Autor nõustub kriitilisema lähenemisega ning leiab, et kuigi seosed viljakasvatuse ja sumo vahel võivad olla mitusada aastat vanad, ei ole veenvaid allikaid väitmaks, et sarnane rituaalne taust esines ka 1500 või 2000 aastat tagasi.

Nii nagu šinto puhul, joonistub ka sumo ajaloos välja selge seos poliitika ning valitseva õukonnaga. Heiani perioodil oli see sümbolne viis valitseja jõudu demonstreerida; kui poliitiline olukord muutus ning võimule tuli militaristlik valitsus, kus olulisem oli reaalne sõjalisus ning lahingute võitmine, vajus sumo tagaplaanile. Kuigi keisri võimu legitiimsus lähtus šintost, oli sumoturniir pigem võimu väljendus, mitte õigustus. Saab argumenteerida, et keisriliin pärineb kamidest ning seega oli keisri kui kamide esindaja ees korraldatud sumomaadlusmatšid ka jumalustele suunatud. Autori isiklik seisukoht on, et keisri või poliitika kaudu sumole šintoliku aluspõhja omistamine on siiski pigem otsitud seos.

Sumo ning šinto vaheline tõsisem seos kujunes ilmselt välja keskajal, kus poliitilise korra tõttu pidid pühamud hakkama end ise majandama ning ressursside saamiseks oli vaja külastajaile ka midagi vaatamisväärsust pakkuda, milleks sumo hästi sobis. Mitmed täna sumole nii iseloomulikud aspektid nagu *dohyo* ring, ringi katus, sumomaadlejate pats või isegi relvadeta võitlus on laias laastus umbes 500 aastat vanad – auväärne iga, kuid siiski kolm korda noorem kui 1500 aasta vanune dateering.

Samuti on lihtne näha, kuidas olulised muudatused tekkisid puhtalt monetaarsetel põhjustel ning ei olnud algselt kuidagi religioossed. *Dohyo* ringiga sai matši konkreetsemalt hallata ning muust maapinnast kõrgemal asumine andis rahvale parema vaate. Katus, nagu juba öeldud, kaitses vihma eest ning võimaldas matše läbi viia iga ilmaga – nii ei läinud raha ära jäänud võistluste pärast kaotsi. Kuigi ringid olid pühamutes või templites (või vähemalt nendega seotult nende lähistel), ei olnud katused pikalt isegi templitele sarnase arhitektoonikaga. Ka soolaviskamine ringi tekkis sel perioodil ning oli ilmselt viis muuta sumo tõsiseltvõetavamaks – lähenemine, mida sumo osas rakendati hiljem 18. sajandil Yoshida poolt ohtralt. Šinto pühamud täna sumoga enam raha ei teeni – praegu on nende põhiline tuluallikas erinevate rituaalide rahvale müümine.

Meiji periood mõjutas lisaks šintole ka sumomaadlust. Nagu varasemalt mainitud, muudeti sumo ühest küljest modernsemaks (ehitati suur siseareen spetsiifiliselt sumoturniiride korraldamiseks) ning teisalt prooviti seda veel tugevami siduda šintoga kui iidse osaga Jaapanist. Sumo kohtunike šinto preestriile omane riietus pärineb sellest ajastust (varem kandsid nad samuraide musta rüüd) [16; 143].

Teine ilmekas näide Meiji perioodi aegsest moderniseerimisest ning samas šintoga sidumisest on *dohyo* katus, mis matšide siseruumi kolides tegelikult kasutuks muutus. Mitte ainult – see lausa segas vaatajaid, kes ei istunud enam ainult maadlejatest madalamal maapinnal, vaid ka areenidel. Katuse kaotamise asemel riputati see trosside abil laest alla, ning sammaste asemel langevat katuste nurkadest alla värvilised kangad [8]. Samuti muudeti 1931. aastal katuste stiili sarnasemaks šinto pühamutele, et sellega manada publiku silme ette pilt Ise pühamust ning seeläbi Amaterasust ja keiserlikust perekonnast [16; 143].

Autori kõige kriitilisem hinnang sumo šintolikule aluspõhjale lähtub rituaalidest, mis seda näiliselt kõige enam seovad. Ringitseremooniad, *yokozuna*'de köis ning tantsud oma kükitamiste ning plaksutamistega olid nende esmasel tekkel kindlasti väga tähelepanuäratavad. Neil oleks rohkem kaalu, kui poleks teada, et Yoshida need 18. sajandil lihtsalt välja mõtles. Autor võib vaid spekuloida, kas *sumo kaisho* eestvedajad teadsid, et neile “iidsete praktikate” pähe uudisleituisi

tutvustati. Võimalik, et üht- või teistpidi nad sellest ei hoolinudki – eesmärk šogunile muljet avaldada sai täidetud ning kõik osapooled väljusid võitjatena.

Samuti on autor seisukohal, et ringipuhastustseremoonia ei muuda sumomaadlust ega turniiri kuidagi religioossemaks või tugevamini šintoga seotuks kui mõnda muud igapäevategevust. Esiteks on jaapanlastel komme palvetada hea õnne ning igasuguste erinevate soorituste kordamineku eest, jättes oma kodusele pühamuriulile väikesi ohvriande. See ei anna konkreetsele sooritusele või kordaminekule endale olulist religioosset tausta. Teiseks viivad tseremooniaid läbi sumo kohtunikud, kes võivad küll olla riietatud kui šinto preestrid ning viia läbi riitusi, kuid nad pole siiski oma olemuselt sama kutsumus. Võib väita, et neile pandi lihtsalt preestri kostüüm selga, et siduda spordiala võimalikult palju šintoga.

Ka *Shikiri* ei veena autorit sumo tugevas šintolikus juurestikus. Kõik läbiviidavad tegevused nagu suu loputamine või paberiga puhastamine ja soolaviskamine on tõesti šinto pühamutes olulised puhastusrituaalid. Voolava vee seoseid kamidega on täheldatud juba teoses ”Kojiki”²⁴. On näha, et sumomatšis läbiviidava rituaalse osa seosed šintoga on tugevad. Seda enam on üllatav, et nende läbiviimisesse nii lõdvalt suhtutakse. On maadlejaid, kes puhastusvett suhugi ei võta, vaid seda ainult teesklevad. Rituaali pikkus sõltub enim teleülekande ajalistest piirangutest – kella kuuesed uudised paistavad olevat olulisemad kui ringi deemonitest puhastamine või kamidele meelerahu pakkumine.

Meedia hakkas sumo mõjutama oluliselt Meiji perioodil ning televisioon on seda vaid võimendanud. Ajalehed hakkasid sumo sponsoreerima [16; 10] ning esimese põlle kinkis maadlejale just ajaleht. Põlledel kujutatu ei ole kuidagi reglementeeritud ning harilikult on nende alaääres (kui mitte üle terve põlle) ka sponsori logo. Sellele vaatamata kannavad sumomaadlejaid põlli uhkelt oma väidetavalt traditsiooniliste rituaalide ajal ning need on inkorporeeritud ka rituaali endasse. Ringitseremoonia ajal väidetavalt püha traditsiooni täites kergitavad nad ühes taktis sponsori logo.

²⁴ Izanami vasaku silma loputusveest sünnib näiteks Amaterasu [33; 46]

Kindlasti on kõik rituaalid, põlled, kirevad kohtunikud ning katused, mis on lisandunud enamuses just viimase kolme sajandi jooksul, lisanud sumole oluliselt määral vaatamängulisust ning tõmmanud ligi rohkelt pealtvaatajaid. On loodud kõik eeldused selleks, et sumo oleks Jaapani kontekstis midagi samaväärset nagu poks USA või sambo slaavi kultuuriruumis. See ei muuda autori hinnangul spordiala ajaloolist tausta rituaalsemaks ega enam šintoga seotuks, vaid pigem isegi vähendab selle väite tõsiseltvõetavust.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks oli leida ja välja tuua sumomaadluse ning šinto vahelised seosed. Sellist tööd ei ole varem Eestis tehtud. Töös õnnestus tõesti leida sumo ning šinto ühisjooni, kuid võib väita, et need ei ole vähemalt oma algolemuselt religioossed. Oli üllatav, et võitluskunst, mida ümbritsevad nii paljud rituaalid, ei oma tegelikult religioosset tausta.

Seoste uurimiseks analüüsis autor vanu müüte esimestest kirjalikest allikatest, vestles Barutoga, kes tegeles aastaid Jaapanis professionaalsel tasemel sumomaadlusega, ning kõrvutas sumo ümbritsevaid rituaale šinto toimingute ja kommetega. Lisaks neile rituaalidele vaadeldi nii sumo kui šinto ajaloolist kujunemist, sumo praeguseid reegleid, ning prooviti leida kokkupuutepunkte šintoga.

Analüüsi tulemusel selgus, et neid kokkupuutepunkte küll leidub, kuid need on pigem poliitilised sündmused ning majanduslik kasum, mitte religioon. Näiteks kasutasid pühamud sumomatše ühe rahateenimisvõimalusena ning 18. sajandil liideti valitsejale meele järgi olemiseks sumole vaatamängulisi “religioosseid” rituaale. Ka tänapäeval on lisatud pealtvaatajate köitmiseks elemente, näiteks sponsorite põlled.

Sumo juures on usulised rituaalid olemas, aga on selgelt näha, millal need poliitilisel ja majanduslikel põhjustel tekkisid. Maadluse reeglites pole šintoga aga mingeid seoseid. Kohtuniku seos šinto preestritega seisneb pigem välises sarnasuses. Sumo tekke müütiline taust on ebaselge, aga aja jooksul on sumo nii palju muutunud, et vaid ühelt jumalalt pärit *shiko* liigutuse alusel sumo jumalatega siduda on meelevaldne.

Kuigi käesoleva töö tulemusel selgus, et religioosset seost sumomaadluse ning šinto vahel pigem ei ole, võib juhtuda, et kui inimesed sellist seost ikkagi tajuvad, siis võib seos selliseks muutuda. Ehhki selgus, et sumol ei ole tugevat religioosset aluspõhja, ei tähenda see, et selline side puudub teistel võitluskunstidel. Kindlasti tasub selle mõttega uurida teisi võitluskunste ning nende seost religiooniga.

Allikad ja viited

1. Rahvusvahelise Sumo Assotsiatsiooni koduleht, <http://www.ifs-sumo.org/19-organization.html> 21.04.2020
2. Nobutaja, I. ; Satoshi, I. ; Jun, E. ; Mizue, M. 2003, *Shinto - A Short History*, London, RoutledgeCurzon. Nhs sama mis shs
3. Picken, S. D. B. 2011, *Historical Dictionary of Shinto: second edition*. Toronto, The Scarecrow Press.
4. Breen, J., Teeuwen, M. 2010. *A New History of Shinto*. Chichester, John Wiley & Sons Ltd
5. Jaapani konstitutsioon. Peatükk I, Artikkel 1. 03.11.1946
<https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c01.html#s1> 20.04.2020
6. Jones, A. 27.04.2019, *Akihito and Japan's Imperial Treasures that makes a man an emperor*. BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-asia-47931671> 17.04.2020
7. Šinto pühamute assotsiatsiooni kodulehekülg.
<https://www.jinjahoncho.or.jp/en/shrines/index.html> 29.04.2020
8. Höövelson, K. Vabas vormis intervjuu Sande-Ville Vösaga. 10.04.2020
9. Iwai, N. 11.10.2017, *Measuring Religion in Japan: ISM, NHK, and JGSS*.
<https://www.pewresearch.org/wpcontent/uploads/sites/7/2017/11/Religion20171117.pdf> 18.04.2020
10. Šinto pühamute assotsiatsiooni kodulehekülg, *What is Shinto*,
<https://www.jinjahoncho.or.jp/en/shinto/index.html> 30.04.2020
11. Jaapani sumo muuseumi pampfett, *The Sumo*.
http://www.sumo.or.jp/pdf/en/sumo_introduction2014.pdf 21.04.2020
12. Ise Jingu palvetamise õpetus. <https://www.isejingu.or.jp/en/pray/index.html> 01_05.2020

13. Jaapani konstitutsioon, Peatükk VII, Artikkel 89. 3.11.1946. kasutatud 20.04.2020 -
https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
14. Jinja Honcho kodulehekülg. Festivals and Rituals.
<https://www.jinjahoncho.or.jp/en/festival/index.html> vaadatud 26.04.2020
15. Jinja Honcho kodulehekülg. Frequently Asked Questions.
<https://www.jinjahoncho.or.jp/en/faq/index.html> 26.04.2020
16. Guttman, A; Thompson, L 2001. *Japanese Sports A History*, USA, University of Hawai'i press.
17. Nihon Sumo Kyokai ametlik kodulehekülg, <http://www.sumo.or.jp/En/> 22.04.2020
18. West, M. D 2005. *Law in Everyday Japan. Sex, Sumo, Suicide and Statues*. Chicago, The University
19. Spracklen, K., Lashua, B., Sharpe, E., Swain, S. 2017. *The Palgrave Handbook of Leisure Theory*, London, Palgrave Macmillan.
20. Lu, X., Li, C., Kinoshita, T., Kimura, A., Konno, K. 2019. *3D Face Alignment for Japanese Terracotta Figures (Haniwa)*. Morioka, Iwate University.
21. Cuyler, P. L 1979. *Sumo: From Rite to Sport*, New York, Weatherhill.
22. McComb, D. G. 2004. *Sports in World History*, New York, Taylor & Francis Inc.
23. Green, T. A. 2001. *Martial Arts of the World An Encyclopedia*. California, ABC-CLIO, Inc.
24. Warner, G. Sumo: Battle of Giants -- *Black Belt, volume two, number four*. Los Angeles, Juuli 1964, 9-15
25. Janovich, T. 1997. Japan's Sport of Giants -- *Black Belt vol 35 no 1*, Rainbow Publications, Inc; Jaanuar 1997.

26. Sharnoff, L. 1993. *Grand Sumo: The Living Sport and Tradition*. Weatherhill
27. Yoshida, T. 1985. *ōzumō no jiten*. Tokyo, Sanseidō.
28. Sumo Turniiride Ajakava. http://www.sumo.or.jp/EnTicket/year_schedule
22.04.2020
29. Chalk, W. 6.04.2020. *WrestleMania: Drew McIntyre on being first ever British champion*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/newsbeat-52183057>
23.04.2020
30. Duggan, M., Levitt, S. D. 2002. Winning Isn't Everything: Corruption in Sumo Wrestling. *American Economic Review*, 92 (5), 1592-1605.
31. Gunning, J. Sumo 101: Pre- and post-bout rituals. *The Japan Times*,
21.01.2019
https://www.japantimes.co.jp/sports/2019/01/21/sumo/sumo-101-pre-post-bout-rituals/#.Xqx_IKgZPY 02.05.2020
32. Frost, D. J. 2011. *Seeing Stars: Sports Celebrity, identity and Body Culture in Modern Japan*. Cambridge, Harvard University Press.
33. Chamberlain, P. H. 1919. *The Kojiki: Records of Ancient Matters*. Tuttle kordustruk 1892
34. Aston, W. G. 1896. *Nihonogi. Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697, Volume 1*. Harvard University
35. Sumo turniiride ametlik kodulehekül
<http://www.sumo.or.jp/EnKyokai/information?id=143> 29.04.2020
36. Magdalisnki, T., Chandlet, T. J. L. 2002. *with God on their Side: Sport in the Service of Religion*. London, Routledge.
37. Sosnoski, D. 1996. *Introduction to Japanese culture*. Vermont, Tuttle Publishing.
38. Buerk, R. 02.02.2011. *Japan's sumo hit by match-fixing claims*. Tokyo, BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-12342670> 02.05.2020

39. Rich, M. 05.04.2018. *Women Barred From Sumo Ring, Even to Save a Man's Life*. The New York Times.

<https://www.nytimes.com/2018/04/05/world/asia/women-sumo-ring-japan.html>

03.05.2020

Analysis of Rituals Related to Sumo Wrestling in the Context of Shinto, an Indigenous Religion of Japan

Summary

Sumo is a sport that many claim to be close to 2,000 years old and connected to shinto, the indigenous religion of Japan. At first glance this claim seems to hold true - there are many ritualistic practices that appear similar to the religious ways of shinto shrines. The aim of this thesis is to analyse these apparent connections and to see whether sumo truly has a considerable religious background.

The paper is divided into 3 parts. The first is divided into appropriate subchapters and gives an overview of shinto. It handles the subjects of shinto's development over time, its connections with politics, current state and other important aspects like its shrines and dieties. The second chapter mirrors the first in its construction, giving an overview of sumo - its mythical background, historical development, connections with politics, its current rituals and rules. An invaluable contribution for this chapter has come from Baruto - a professional sumo wrestler of very high ranking, who trained and practiced the sport in Japan for years. The third chapter has no subchapters and is an analysis of information gathered from the previous chapters.

After carefully looking at the information available to us about the historical backgrounds of both shinto and sumo, one can see how clearly both have been affected by political trends and monetary desires. While one can certainly draw parallels between shinto and sumo today, the fact of the matter is that most, if not all of these shintoistic connections in sumo can be traced back in time in history and their first appearances have rarely been religious.

Sumo was incorporated into shinto shrines for the need of monetary gain. It is clear from history that the most flashy of the rituals, like the white ropes around the *yokozuna* for example, have been incorporated by a single man and have had no true religious background nor meaning behind them. Connections with *kami*'s, at least based on the first written sources on the matter, seem far-fetched at best. Even

the wrestlers themselves (if not all, then some) don't seem to be all that invested in the rituals, often just going through the motions.

One can argue that is something is perceived connected then in time this connection might gain more value. Unfortunately claiming that sumo can trace it's roots to religious starting points or even the *kami*'s themselves tells a false narrative. As surprising as this might be for sumo, such might not be the case for other martial arts. It is worth considering looking into other, perhaps less entertainment-aimed fields of sport, for their connections with religion.

Lisad

Lisa 1

Kaido Höövelsonile *alias* Barutole vabas vormis esitatud küsimused

1. Kas šinto omab tähtsat rolli kohalike igapäevaelus ja kui uskilikud on lääne kultuuriruumist sisserännanu hinnangul jaapanlased täna?
2. Kui suur on šinto roll sumos? Kui suur roll on sumol jaapanlaste igapäevaelule ja kas seda nähase religiosse spordialana? Kas sumo peetakse harrastajate ja publiku poolt jumalikuks spordialaks?
3. Kas välisvaatlejana aga samal ajal spordialas sees olles paistsid välja tugevad religioossed seosed sumo ning šinto vahel?
4. Kas Jaapanis professionaalsel tasemel sumomaadlusega tegeledes tekkis tugevam seotus šintoga?
5. Kui palju omab tänapäevases sumomaadluses kaalu kamide tahte väljendus (*sumo sechi*)?
6. Kas Eestis treenides pöörati rõhku ala ajaloole ja võimalikule religioossele päritolule?
7. Kas Jaapanis treeningute alguse perioodil toimus mingil kujul ka religioossete kommete õppimine?
8. Mida talli koolis üldse õpetati ning mida õpetati spetsiifilisemalt sumo päritolu, müütilise aluspõhja või maadluse ja kamide vaheliste seoste kohta?
9. Kui suur oli vahe spirituaalse poole tähtsusel treeningutel Jaapanis ja Eestis?
10. Kas enne maadluse algust tehtav *shiko* liigutus, mida tegi vähemalt “Kojiki” andmetel esmakordselt päikesejumalanna Amaterasu, annab võisteldes juurde müstilist jõudu või on tegu pigem traditsioonilise “kohustusliku” liigutusega, mis tuleb enne matsi algust lihtsalt ära teha?
11. Mida räägiti *dohyo* väljakujunemise ajaloost, sümboolikast, religioosset olulisusest? Kas tallis räägiti, miks ja millal tekkisid näiteks piiritletud maadlusring või selle kohale katus? Kas kooli õpetuse kohaselt oli *dohyō*

- kohal oleval katusel religioosne või praktiline algupära ja kas tänapäeval on see pigem dekoratiivne element või omab olulist religioosset kaalu?
12. Kas publiku silme alt välja jäävates tegevustes nagu matšiks ettevalmistumine *mawashi* mässimise või juuste patsi paneku näol leidus mingeid religioosseid rituaale või on need pigem lihtsalt traditsioonilised?
 13. Palun kirjeldage päev enne suurturniiri toimuvaid rituaale - kes seal osalevad, milliseid rituaale ja mis põhjustel siis tehakse, kas need on avatud laiemale üldsusele?
 14. Kas kohtunik ainult kehastab šinto preestrit või ta ongi šinto preester? Kuidas kohtunikuks saadakse?
 15. Mida kujutab endast *dohyō-iri*?
 16. Mis on *kesho-mawashi* tähendus, kas selle saab endale ise valida või on see kuidagi ette määratud ning kelle poolt?
 17. Mida sümboliseerivad *yokozuna*'de soolorituaalid ringi sisenemisel, kust need pärinevad?
 18. Mida sümboliseerib valge köis *yokozuna*'de vöö ümber ja millal selle kandmise komme tekkis?
 19. Palun kirjeldage *Dezu-iri* 't ning *tachimochi* 't. Mis on mõõgakandja mõte, kui enne matši on oluline demonstreerida, et võideldakse paljakäsi?
 20. Palun kirjeldage matši eelset *shikiri* rituaali. Kas *shikiri*'l on ajaline piirang?
 21. Mis on *chikara mizu* olulisus *shikiri* rituaalis, miks seda ei tohi näiteks alla neelata?
 22. Sumo turniirid toimuvad iga kahe kuu järel. Mis toimub vahepeal? Kas professionaalse staatusega kaasneb (kohustuslikke) rituaalseid kohustusi? Kas tuleb osaleda rituaalidel, näiteks kesktalvel toimuval *setsubun* 'il?
 23. Kas kohustuslike ürituste raames oli oluline lihtsalt kohalolek või pidi seal ka maadlema? Kas osalemine on staatusest tingitult kohustuslik ja kas sellistel rituaalidel on sügav religioosne taust?
 24. Kuidas te ise mõistsite oma staatust? Kas oskate tuua näiteid sellest, kuidas inimesi kõrgetasemelisi sumomaadlejaid kui pooljumalusi kohtlesid?

25. Kas läänest tulnuna kui nõ sisserrändajana tundus, et teised sportlased/treenerid suhtusid Teisse kuidagi teistmoodi?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Sander-Ville Võsa _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

_____ Sumomaadluse religioosete rituaalide analüüs Jaapani põlisusundi šinto _____
_____ kontekstis _____

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on

_____ Tarmo Kulmar, *Dr theol* _____,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sander-Ville Võsa
08.05.2020